

בימי חזקיהו מלך יהודה

א"ב ית ; רב"ג א

מאת

ב"צ לוריא

שני מאורעות גורליים ארעו בימי מלכותו של חזקיהו, שלהם מוקדשים רוב פרקי המקרא הדנים בפרק זמן זה:

א. ביעור העבודה הזרה וריכוז הפולחן בירושלים;

ב. הצלחת המרד באשור.

לעומת נושאים אלה הנושא שנדון בו להלן הוא לכאורה צדדי ונשמר לדורות רק בדרך אגב, כאשר השתלב בחיי ירמיהו הנביא; הכהנים והנביאים¹ ביקשו לחרוץ משפט מות על הנביא ואנשים מוקני הארץ הביאו ראיה להגנתו מדברי מיכה הנביא על מעשה שהיח בימי חזקיהו.

ספר מלכים כותב על חזקיהו דברי שבח והערצה ללא גבול:² "ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו... ביה' אלהי ישראל בטח ואחריו לא היה כמהו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו... והיה ה' עמו", השבחים באים בעיקר בזכות התקונים הדתיים שהתקין חזקיהו; אמנם, פעם מזכיר ס' מלכים את "גבורתו"³ ופעם מזכיר ס' דבה"י את "חסדיו"⁴.

לעומת דברי ההלל והשבח הללו מתקבל מדברי מיכה מושג שונה לחלוטין על ימי חזקיהו, אשר עליהם: אומר הנביא: "כה אמר ה' צבאות: ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות-יער". זקני ירושלים יודעים לספר: "הלא ירא את ה' וַיִּחַל את פני ה' וַיִּנָּחם ה' אל הרעה אשר דבר עליהם...".

לפי זה נאמר שלא הכל היה שפיר בימי חזקיהו; הוא מכיר את המצב החמור, לא נותר לו אלא לחלות את פני ה', כלומר — להתפלל, להביע חרטה ולבקש רחמים. כך נראים הדברים בס' ירמיהו.

להכרת המצב עלינו ללמוד תחילה באיזה מסבות ניבא מיכה נבואה זו. מיכה משתייך על חבורת הארבעה אשר נתנבאו באותו פרק⁵, חבריו הם הושע, ישעיהו ועמוס. מיכה העמיד את תורתו על שלושה עיקרים⁶: "עשות משפט, אהבת חסד והצנע לכת". עיקרים אלה הם הניגוד הבולט לחברה בירושלים וביהודה, כפי שעולה מדברי הנביאים בני אותו דור: ישעיהו קורא ומזהיר⁷: "ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם, גזלת העני בבתיכם". עמוס מתריע⁸: "על מכרם

1 ודאי לא נבביאי ה' המדובר, כי אם נבביאי שקר.

2 מל"ב י"ח, ג"ז. 3 שם כ', כ. 4 דבה"ב ל"ב, לב.

5 פסחים פ"ז, ע"א. 6 ו', ח. 7 ג', טו.

8 ב', ו; עמוס אמר זאת בשמרן, אבל אין הבדל בין יהודה לישראל, אותו שפע כלכלי ואותו מידת השחיתות שבאה בעקבות השפע.

ב"צ לוריא

[2]

בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים", והושע רואה⁹: "אֵלֶּה וְכַחַשׁ וְנָצַחַת וְגַבַּח וְנָאֵף פָּרְצוּ וְתָמִים בְּדָמִים נָנְעוּ". ואם לגבי ישעיהו ועמוס והושע קשה להגדיר בדיוק לאיזה זמן מכוונים דבריהם אלה, כי הם נבאו תקופה ארוכה, בימיהם של עזיהו, יותם, אחז וחזקיהו, לגבי מיכה פרק ג' הזמן ברור בהחלט — זה נאמר בימי מלך חזקיהו. דברי מיכה הם תוכחה קשה על עושק ועוול, והיא מכוונת למנהיגים ולמושלים העומדים בראש העם. עושק העם מתואר כאן בציורים מטילי-אימה; מנהיגי העם מואשמים כאחראים לכך. הנביא מדבר על שלושה סוגים של מנהיגים, העושים את מלאכתם שלא באמונה אלא במחיר ובשוחד. ועם כל חטאותיהם סבורים ראשי-העם, כי ה' שוכן בקרבם ויגן עליהם מרעה. כנגד אלה בא איום בפורענות של חורבן ירושלים ומקדש ה' אשר בה¹⁰.

עד לימיו של חזקיהו נאמרו דברי תוכחה למלכים ולשרים, אבל אף נביא לא אמר עד כה דברים כל כך קשים כדברי מיכה אלה על ירושלים והמקדש. וכנראה שהמצב החברתי הגיע לשפל שלא היה דוגמתו. לזה אין הד כלשהו בשלשת התאורים המפורטים על ימי מלכותו של חזקיהו¹¹. וכבר העיר ארליך¹², שהסופר מסר את דברי ימיהם של מלכי יהודה הכשרים והנאמנים לתורת ה' בדרך מיוחדת, כאילו אין שום פגם במעשיהם של אסא, יהושפט, עזיהו, יותם וחזקיהו וכי בימיהם היה הכל שפיר. אולם, אם הכל שפיר בימי חזקיהו למה ניבא בימיו מיכה על חורבן ירושלים והמקדש?!

נדגיש שלא על עבודה זרה יצא הקצף ולא על הבמות שמחוץ לירושלים, אלא בגלל מעשיהם של ראשי בית יעקב, קציני ישראל, הנביאים והכהנים. "יָרָא... וַיַּחַל אֶת פְּנֵי ה' וַיִּנָּחֵם ה'...".¹³ ויחל — באמונת ישראל אין מקום לכפרה ע"י אחר, כמו בנצרות. הם, הנוצרים מאמינים — או מעמידים פנים, כי זה נוח מאד — שישו פֶּפֶר על כל עוונותיהם, הם העבירו עליו את כל החטאים והם נקיים מכל עוון וחטא. בגללם מת. אצלנו קיים העקרון איש בעונו ימות, האדם חייב לדעת כי הוא אחראי למעשיו ועל חטאיו הוא ישלם. הנצרות בטלה את כח ההרחעה כפני החטא, ע"י כך שאפשר לסחור בחטאים ולהעבירם מאחד לשני. במה חלה המלך את פני ה' כי סלח? הרי אין במיכה ג' חטא כלשהו של המלך ואין לו כל סיבה לבקש סליחה על מעשים שלא עשה. והאם ניתן לתקן מצב חברתי ירוד ומרושע על-ידי תפילה ובקשת מחילה? על מעשי חרטה של אלה שחטאו ועל דרכם לתקן את

9 ד, ב.

10 ראה פירושו של מ. זיידל, בסדרת הפירושים לתנ"ך מטעם מוסד הרב קוק.

11 מל"ב י"ח-כ; ישעיהו ל"ו-ל"ט; דבה"ב כ"ט-ל"ב.

12 המקרא כפשוטו, ב' ע' 372.

13 ירא — ויחל בתרגום הרע' בלשון רבים: יָרָאוּ... וַיַּחַלוּ. ואין זה סביר, כי הנושא הוא המלך,

ולא ראשי העם החוטאים.

[3] בימי חזקיהו מלך יהודה

העוולות לא נאמר דבר. ייתכן שנעשה משהו, כפי שננסה לשער להלן, אבל הסופר מעריך את חזקיהו על מפעלו הדתי והנס שקרה במחנה אשור, ואינו רואה לנכון להתעכב על מעשים אחרים של המלך. אעפ"כ יש כמה רמזים והערות-אגב, שגוף אחר להם.

בסופו של הפרק על ימי חזקיהו בס' דבהי"ב נשתמרו בטויים הרומזים על קשיים, שבאו על המלך והמדינה: "ולא כגמל עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים. ויכנע יחזקיהו בגבה לבו הוא ויושבי ירושלם ולא בא עליהם קצף ה' בימי יחזקיהו". הפרשנים רואים בזה רמז לנויפה שנוף ישעיהו במלך על התנשאותו לאחר שנתרפא בדרך נס ועל שהתפאר בפני שליחי מלך בבל ברוב עשרו. אבל הדברים תמוהים; וכי מעשיו של הקב"ה מחייבים גמול הדדי, וכי ה' דורש גמול על שרפא את המלך? והרי הכתוב דן כאן לא באיש אחד, כי אם ב"יושבי ירושלם" והעם "יהודה וירושלם".

ועוד — בפס' לא נאמר: "עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו". מתי קרה הדבר ומה אירע כאשר עזבו האלהים? מסתבר שידיעותינו על ימי מלוך חזקיהו לוקות בחסר, כי רשם קורות העתים לא החשיבן ולא רשם אותן.

כברת דרך ארוכה הלכו המלך והנביא יחד, רק ביחס לאופן שבו קיבל המלך את השליחים של מלך בבל חלק הנביא, נוף קשה במלך וחזה חזות קשה לעם יהודה — שעבוד וגלות לבבל. המלך הגיב במלים המעוררות תמהון: "טוב דבר ה' אשר דברת הלא אם שלום ואמת יהיה בימי" ¹⁴. אולם אין לקבל בטוי זה כמו שהוא, כי לא ייתכן לתלות במלך חזקיהו דאגה לו עצמו ויחס של לא-איכפתיות לגורל העם. הועלתה סברה כי משפט זה הוא תוספת של אחד הקוראים, שרצה לבאר כי טוב דבר ה', זהו רצונו של הבורא ויש להשלים עם כל מעשיו.

"וַיִּחַל . . . וַיִּצְחָם", ואולי ניחם ה' על הרעה שהיתה צפויה כי נעשה משהו לתקון. אמנם, אין הכתוב מספר לנו מה עשה המלך לתקון העוולות של החברה, אבל זה נותן מקום להשערה.

חזקיהו עלה על כסא המלוכה בהיותו בן עשרים וחמש, אדם מבוגר שכבר הספיק לתכנן תכניות כשיטל עליו התפקיד. ומיד "בשנה הראשונה למלכו, בחדש הראשון, פתח את דלתות בית ה' . . ." כדי לבצע את תכניתו להחזיר את העבודה "במקום אשר יבחר"; היה עליו להתגבר על קשיים רבים — לטהר את המקדש ולרכו בו, ורק בו, את עבודת האלהים (זאת תוך הסתייגות וחוסר שיתוף פעולה מצד רבים מן הכהונה) ביטול הבמות, ארגון הכהונה והבטחת התרומות לכהנים וללויים, הנסיון לשתף רבים ממלכות הצפון בחג הפסח בירושלים ועוד ועוד. רק אחרי כל זאת התפנה לעסוק בבעיות החברתיות.

מבט על החברה החוטאת, כפי שתארו אותה נביאי הדור הזה:

14 לכאורה, נוסח המזכיר את דברי לואי הי"ד — אחרי המבול.

ב"צ לוריא

[4]

מיכה ג', ג — גִּזְלֵי עוֹרָם מְעַלְיָהֶם וּשְׂאֲרָם מְצַל עֲצֻמוֹתָם;

מיכה ג', ה — הַנְּשָׁכִים בְּשִׁנְיָהֶם;

ישעיהו ג', טו — וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחַנְנוּ גְזֹלַת הָעֲנִי בְּבִתְיָכֶם.

המצוות המזהירות מפני כל העוולות הללו הן בס' ויקרא כ"ה, ושם צפון גם הפתרון לשאלה שלנו. המצוות הן:

פס' יז — וְלֹא חוֹנֵנוּ אִישׁ אֶת עַמִּיתוֹ;

פס' לה — וְכִי יִמְוֶךְ אָחִיד וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהִחֲזַקְתָּ בוֹ;

פס' לו — אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וּמַרְבִּית;

פס' לז — אֶת פְּסָפְךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא תִתֵּן אֶבְרָךְ;

פס' לט — וְכִי יִמְוֶךְ אָחִיד עִמָּךְ וּנְמַסְרֶךָ לָדָּן לֹא תַעֲבֹד בוֹ עֲבַדְתָּ עֶבֶד.

המלך מצא את הפתרון לבעיות החברתיות — נישול העניים מאדמת אבותיהם, בגלל הלוואות ברבית קצוצה שלא יכלו לפרוע — ברוח התורה, בכח חוקת היובל, שחלה בשנה הרביעית למלכו.

על פי חוקת היובל משתחרר העבד העברי, גם אם טרם מלאו שבע שנות עבדותו, ומוחזרת אדמת האבות לבעליה. עצם דין היובל היה נוהג בישראל בומנים קדומים להלכה ולמעשה. ש. ליונשטם סובר¹⁵ שדין יובל כרוך בדיני ירושה הקדומים שבמקרא.

ייתכן שחקלאים התקשו בקיומה של מצוה זו, המחייבת ביעור השדה והכרם כמשך שנתים רצופות, אבל לגבי העירוניים היה הדבר פחות קשה, וביוחד בימי המלך חזקיהו, שדגל בקיום המצוות והחזיר תורה ליושנה. אמנם, זוהי השערה וסמוכין ישרים אין בידנו, אבל אנו מוצאים שני רמזים למעשה כגון זה:

(א) ח ס ד י ו . בעל דברי הימים מדבר על חסדיו של המלך¹⁶. שחרור העני, שנשתעבד בגלל חובותיו, והחזרת אדמתו לו הוא ודאי מעשה חסד. ברות התורה.

(ב) ס פ י ח ו ס ח י ש . בישעיהו נאמר¹⁷: ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב... " זה מקביל לדברי רבי יוסי בן חלפתא¹⁸: "באחת עשרה שנה ביובל בשנה הרביעית בשבוע¹⁹ עלה סנחריב". בשעה שירושלים היתה נתונה במצור זה, בא ישעיהו אל המלך לעודדו ולחזק את לב העם, הוא מבטיח ומצהיר: "וזה לך האות — אכול השנה ספיח ובשניה שחיס (= סחיש) ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכלו פרים".

לשתי המלים "ספיח וסחיש" אין אח במקרא מלבד בפרשת היובל. אלמלא קיים העם את מצוות היובל לפני עשר שנים לא היה מבין כלל את דברי הנביא. ואולי השתמש ישעיהו במלים אלו בכוונה, כי יש שכר לשומרי מצוות התורה.

15 ר' אנצ' מקר. ע' יובל.

17 ט"ו, א וכן מל"ב י"ח, יג.

16 דבהי"ב ל"ב, לב.

19 בחשבון שמיטה.

18 סדר עולם רבה, פרק כ"ג. מהדורת דוב בר רטנר, ע' נ"ב.